
ARCHIVNÍ A - Ž

Archivní A–Ž

Aktivní opatření. Tento nanejvýš abstraktně znějící pojem získává určitější kontury až v souvislosti s konkrétním oborem – zde s rozvědčnou činností. Úkolem bývalé I. správy (rozvědky) SNB pochopitelně nebylo pouze získávat – pokud možno diskrétně – co nejkomplexnější informace o protivníkovi, ale též provádět akce, které naopak slibovaly kýžené reakce. Ve „Směrnici pro agenturně operativní práci v zahraničí“ z roku 1964 je tato operativní činnost definována jako „*přísně tajná opatření k zasažení nepřítele v oblastech politického, hospodářského, vojenského nebo veřejného života, či jinak zajišťující prospěch ČSSR a jejím spojencům*“. Jako objekty těchto opatření jsou jmenovány osoby a činnosti, jejichž jednání a záměry, minulé, současné, plánované či jen domnělé, jsou vnímány jako nepřátelské.

Aktivní opatření mívá potom v závislosti na „objektu zájmu“ podobu především podpory a ovlivňování veřejných organizací či osob užitečných pro prosazování vlastních záměrů, provokace, vypouštění dezinformací, ovlivňování sdělovacích prostředků a výroby falz za účelem diskreditace a demoralizace nepřítele. Všechny akce se samo sebou obvykle pohybovaly za hranicí legality, v několika případech dokonce balancovaly na hranici terorismu. Těmito úkoly se na I. správě od roku 1964 zabývalo samostatné pracoviště – odbor aktivních opatření a dezinformací, který se vyvinul ze skupiny dříve působící v rámci informačního odboru.

Asi neznámější aktivní opatření neslo krycí název NEPTUN a proběhlo v roce 1964. Byl to mediálně prezentovaný fiktivní objev potapěčů v Černém jezeře – objev beden s dokumenty o nacistických zločinech. Představené materiály ovšem předtím již téměř dvě desetiletí ležely v sovětských archivech. Celá akce měla za cíl odvrácení dvacetileté promlčecí lhůty pro stíhání válečných zločinů v SRN. Zpráva o tomto „nálezu beden s dokumenty“ vyvolala široký ohlas v zahraničních sdělovacích prostředcích a svým dílem skutečně přispěla k tomu, že válečné zločiny byly následně spolkovou vládou prohlášeny za nepromlčitelné. [PN]

„**Černá kniha**“ – tak byla nazývána publikace *Sedm pražských dnů*, kterou v září 1968 vydal Historický ústav ČSAV a zaslal velkému počtu podniků, institucí a závodů. Podle zprávy tehdejšího úřadujícího místopředsedy ČSAV akademika Jaroslava Kožešníka (1907–1985) ze dne 17. listopadu 1969 bylo různým osobám a institucím rozesláno celkem 2900 exemplářů této knihy. Podle vládního usnesení z 20. února 1969 a stanoviska Českého úřadu pro tisk a informace (ČÚTI) o nutnosti zabránit dalšímu rozšiřování „Černé knihy“, požádal Historický ústav všechny adresáty o vrácení uvedené knihy. Výsledkem však byl nepatrný ohlas a nevelký výsledek, když z celkového počtu rozeslaných byla vrácena asi stovka publikací. Také Veřejná bezpečnost dostala uvedeným vládním usnesením zvláštní úkol – postarat se o zamezení dalšího nelegálního šíření tohoto díla. Na základě pokynu náčelníka Hlavního velitelství VB měli náčelníci správ VB v jednotlivých krajích a náčelník Městské správy VB Praha provést

„vhodnou a taktní formou“ stažení „závadné publikace“. Celkově tak bylo zajištěno 440 výtisků s tím, že mnohé byly adresovány na konkrétní jména funkcionářů jednotlivých podniků a institucí nebo byly zaslány v obyčejných obálkách bez jednacích čísel, a tak se řada z nich nedostala do žádné evidence. Podle prohlášení většiny držitelů publikací nebyla kniha *Sedm pražských dnů* dále rozmnožována ani fotografována a směl ji číst jen určitý okruh lidí. Orgány VB ale bylo zjištěno, že „v řadě případů však kniha svým poškozeným zevnějškem nasvědčuje tomu, že musela být dosti čtena.“

Nutno dodat, že Historický ústav již od ledna 1969 sice další distribuci publikace (i do zahraničí) zastavil, avšak až do přijetí stanoviska prezidia ČSAV ze dne 12. listopadu 1969 se ústav ani vedení ČSAV veřejně od tohoto počínu nedistancovaly. A ředitel Historického ústavu ČSAV akademik Josef Macek, který údajně převzal za negativní politické důsledky vydání a rozšiřování publikace *Sedm pražských dnů* plnou politickou i odbornou odpovědnost, rezignoval 5. listopadu 1969 na svou funkci. [IK]

Dotaz do Rádia Jerevan připomínal nakonec požadavek pracovníka jedné nejmenované instituce na pracovníky Archivu bezpečnostních složek. Žádal o doplnění „osobních údajů k osobě ppor. Průška“, který měl být v roce 1953 náčelníkem KS StB v Hradci Králové. Několikahodinová rešerše ve fondu Kádrových rozkazů náčelníka KS StB nepřinesla pozitivní výsledek. Nicméně archivář vyhledal v rámci KS StB několik jmen, s nimiž bylo možno jméno příslušníka zaměnit (vzhledem k tomu, že bylo žadatelem převzato jen ze špatně čitelného podpisu příslušníka). Následoval telefonický kontakt žadatele, který informace o příslušníkovi „doplnil“ archiváři takto: nešlo o ppor. Průška, ale ppor. Plška, nepůsobil jako náčelník StB v Hradci Králové, ale v Jaroměři. A navíc žadatel již údajně požadované informace obdržel odjinud. Pro klid archivářovy duše byla ve fondu Kádrových rozkazů provedena ještě rychlá rešerše a zde byl skutečně nalezen ppor. Josef Plšek, působící sice v roce 1953 v Jaroměři jako náčelník, ale nikoliv na oddělení StB, nýbrž na okresním oddělení VB! [JV]

Filmová databáze. Ve spisovém fondu I. správy SNB se nachází „Seznam odborně bezpečnostních, politickovýchovných a vojenských filmů z let 1982 a 1987“ obsahující anotační a abecední přehled všech filmů s bezpečnostní, politickovýchovnou, dopravní, vojenskou, protipožární a zdravotnickou tematikou. Filmy byly určeny pouze pro služební potřebu útvarů SNB a vojsk MV.

Půjčování filmů měla na starost IX. správa SNB a samotná distribuce do jednotlivých pracovišť se řídila přísnými vnitřními předpisy. Filmotéka obsahovala přibližně 270 titulů, přičemž nejvíce bylo filmů s bezpečnostní a vojenskou tematikou – 102, respektive 100 snímků. Tradičně vděčnými tématy byly nepřátelská činnost kapitalistických bezpečnostních složek a emigrace. Kromě filmů československé provenience jsou v seznamu zastoupeny filmy i z ostatních zemí Varšavské smlouvy. Zájemce se tímto způsobem může seznámit se způsoby vzdělávání a politické výchovy, které formovaly myšlení příslušníků bezpečnostních složek v socialistických zemích. [PK]

Golem. V srpnu roku 1984 zavedla StB svazek kategorie „*prověřovaná osoba*“ s krycím názvem GOLEM na ing. Vladimíra Kocmana (archivní číslo 843 497 MV, 1x fiš). Reprezentant v judu, který v roce 1980 získal pro Československo bronzovou medaili na letních olympijských hrách v Moskvě a měl perspektivu udržet se na světových vrcholných příčkách tohoto sportu ještě minimálně čtyři roky, zklamal naději svých trenérů, protože se začal velmi aktivně zúčastňovat shromáždění rozhodných křesťanů letničních. Armádnímu středisku vrcholového sportu Dukla v Banské Bystrici odlákal svým úspěšným misijním působením i další sportovce, například judistu Jaroslava Kříže a ve své době nejlepšího československého pětibojáře Milana Kadlece. Trenér Vladimír Novák s hrůzou sledoval stoupající religiozitu svých svěřenců: „*Náboženský fanatismus dospěl podle Nováka tak daleko, že Kocman s Křížem při jedné judistické akci zničili velké množství svých dlouhohrajících gramofonových desek [...] s tím, že se jedná o ‚pekelnou hudbu‘. Uvedené desky veřejně lámali a házeli z mostu do vody.*“¹ Snaha pracovníků Státní bezpečnosti ideově působit na judistu Kocmana a zvrátit jeho postoj na rovinu „*správně smýšlejícího socialistického sportovce*“ však vyšla naprázdno, takže na letních olympijských hrách v Soulu v roce 1988 už Československo nereprezentoval. [PG]

Kádrový rozkaz jako významný historický pramen. V Archivu bezpečnostních složek v Kanicích je uložen fond Kádrové rozkazy z časového rozmezí 1945–1992. Na základě závěrů z jednání o delimitaci archivního materiálu mezi odborem Archivní správy a spisové služby a odborem Archiv bezpečnostních složek byla část fondu (z časového rozmezí 1993–2003) předána do správního archivu v Kamýku nad Vltavou. Protože je fond zachován v celém svém původním rozsahu, má velkou vypovídací hodnotu.

Autorka tohoto článku, vědoma si významnosti tohoto fondu (a také proto, že neexistovala archivní pomůcka k orientaci po fondu, neboť fond z časového rozmezí 1945–1965 byl uložen v Kanicích a existoval k němu jen velmi primitivní soupis, a ke druhé polovině fondu z časového rozmezí 1966–2003 neexistovala pomůcka k vyhledávání žádná), přistoupila v roce 2003 k archivnímu zpracování a vyhotovila inventární soupis kádrových rozkazů z let 1966–2003.

V roce 2006 začala s inventarizací kádrových rozkazů z let 1945–1965 a v první polovině roku 2006 se soupisem kádrových rozkazů z roku 1954. Mezi nimi pak objevila, z hlediska historického bádání nynějšího a hlavně budoucího, archivní materiál velmi zajímavé povahy. Totiž „Kádrový rozkaz ministra vnitra č. 472 ze dne 12. března 1954 o funkčním rozmístění příslušníků v krajských správách ministerstva vnitra a správách veřejné bezpečnosti“ a „Kádrový rozkaz ministra vnitra č. 473 ze dne 12. března 1954 o funkčním rozmístění příslušníků v součástech ústředního aparátu ministerstva vnitra ČSR“. Oba rozkazy ministra vnitra Rudolfa Baráka uložily všem

1 ABS, Skupina fondů kontrarozvědného rozpracování, arch. č. 843 497 MV, 1x fiš.

náčelníkům krajských správ MV a správ VB i všem náčelníkům (velitelům) součástí ústředního aparátu MV sestavit soupis funkčních nebo služebních zařazení jednotlivých útvarů a oddělení podle připojené „Přílohy“. A protože rozkaz je rozkaz, a ten musí být bez diskuse proveden, byl skutečně splněn a dnes je pro nás (a hlavně naše badatele) nesmírně zajímavý z toho prostého hlediska, že právě tyto „Přílohy“ s personálním přehledem jsou zachovány.

Přeloženo do „badatelštiny“, jsou v našem archivu zachovány přehledy o personálním obsazení u krajských správ ministerstva vnitra a správ Veřejné bezpečnosti v Čechách i na Slovensku a u součástí ústředního aparátu ministerstva vnitra v roce 1954, a to v podobě: jméno a příjmení, datum narození, hodnost s funkčním zařazením a platem. Takto je personálně popsána celá součást či správa ministerstva vnitra, od vedení přes všechna oddělení či skupiny, až po jednotlivé referenty.

Takovýto archivní materiál může výborně posloužit ke studiu organizačního vývoje popsaných institucí a poskytuje úplný přehled o jejich personálním obsazení. Vezmeme-li v úvahu, že v našem archivu jsou zachovány (neproskartovány) personální spisy od ročníku narození 1910, a že většinou vysoká (ale především středně významná) místa byla obsazována lidmi nanejvýše „proklepnutými“ (i s jejich nejbližšími příbuznými) a byly tudíž splněny dobové požadavky na zastávanou funkci, ve které pracovník pak mohl zůstat pěkně dlouho, bude historická rekonstrukce personálního obsazení významných funkcí probíhat mnohem snadněji.

Usilujeme o to, abychom v co nejkratší době vydali úplný přepis těchto archivních dokumentů, neboť se právem domníváme, že by to mohla být pomůcka velice přínosná a pro badatele jistě vítaná. [MM]

Liberecké gestapo. Ve fondu Vyšetřovacích spisů se pod archivním číslem V-25406 MV nacházejí materiály z prošetřování trestných činů, které spáchali velitelé a příslušníci libereckého gestapa v letech 1940–1945. Geheime Staatspolizei v Liberci, která sídlila po celou dobu okupace na bývalé Lerchenfeldgasse, mělo své pobočky v celé oblasti Sudet, hlavně pak v těch místech českého pohraničí, kde byly zavedeny továrny na zbrojní výrobu a byla tu vyšší koncentrace totálně nasazených osob.

Toto archivní číslo zahrnuje ve čtyřiceti šesti svazcích převážně dokumentaci k šestnácti případům úmyslného zabití 259 osob. Většinou to byly popravy z rozhodnutí velitele liberecké služebny gestapa nebo úmrtí jako následek týrání či nemoci a celkového vyčerpání organismu. Dokumentace obsahuje mj. notářsky ověřené kopie 119 listů z kremační knihy z Mostu s volně vloženým seznamem mrtvých těl přivezených ke zpopelnění do mosteckého krematoria z pracovní výchovného tábora ze Záluží u Mostu. Seznam obsahuje 215 jmen, včetně uvedení příčiny smrti – převážně srdeční choroba, střevní katar, vyčerpání, tuberkulóza, otrava, různé záněty, zápal mozkových blan. Není však vyloučeno, že uvedené příčiny úmrtí pouze zastíraly smrt v důsledku násilí. V dokumentaci se dále nacházejí svázané kopie personální dokumentace s fotografiemi jednotlivých členů z libereckého gestapa a jeho poboček, výpisy z výslechových protokolů osob vyslýchaných ve služebně libereckého gestapa, výsle-

chové protokoly svědků jednotlivých událostí a vězňů z pracovně trestního tábora ze Záluží a poboček koncentračních táborů Flossenbürg a Gross Rosen v Rýnovicích a Rychnově a další. Oběťmi byli lidé zatčení gestapem pro odbojovou činnost, uprchlí váleční zajatci, dále pak totálně nasazení převážně z Polska a Ukrajiny, kteří byli většinou pro výstrahu popraveni veřejně, a vězni z tábora č. 29 ze Záluží u Mostu.

Správa vyšetřování Státní bezpečnosti začala prošetřovat tyto případy v červnu 1976 pro trestné činy vraždy podle § 219 tr. zákona. K samotnému vyšetřování této kauzy se v archivním svazku č. V-25406 MV však zachovalo velice málo dokumentů. Důvodem započatého vyšetřování byla zřejmě snaha zjistit totožnost příslušníků libereckého velitelství gestapa a případně dalších služeben. V lednu 1978 bylo zahájeno trestní stíhání dvanácti osob: Bedřicha Rudolfa Schrödera, velitele služebny gestapa v Liberci, Bernharda Baatze, velitele gestapa v Liberci, Ericha Schweisse, vedoucího IV. oddělení služebny gestapa v Liberci, Huberta Ziemera, zástupce vedoucího IV. oddělení, Heinze Simse, vedoucího referátu II. D služebny gestapa v Liberci, Heinze Fehrmanna, vedoucího 3. oddělení služebny gestapa v Liberci, Rudolfa Dietricha, náčelníka pododdělení III. F služebny gestapa v Liberci, Ferdinanda Liebchera, příslušníka libereckého gestapa, Karla Tjabena, vedoucího pobočky gestapa v Teplicích, Erharda Schieffnera, příslušníka libereckého gestapa, Ervína Hesse, vedoucího oddělení pobočky gestapa v Teplicích a Rudolfa Macha, příslušníka libereckého gestapa a vedoucího dozorce v lágru č. 29 v Záluží u Mostu. Protože se však nepodařilo u stíhaných osob zjistit adresy trvalého pobytu (kromě Karla Tjabena, který zřejmě pobýval v Brémách), aby bylo možné přesněji dokumentovat osobní odpovědnost v konkrétních případech zabití, přerušila Správa vyšetřování StB v dubnu 1978 trestní stíhání a pokusila se přes Hlavní správu rozvědky (I. správu FMV) zjistit bližší údaje k vyšetřovaným osobám. Požadované informace se však nepodařilo získat. Zřejmě v této době bylo také osloveno MStB Německé demokratické republiky. Tímto krokem byla rozšířena dokumentace vyšetřovacího spisu „B. R. Schröder a spol.“ o kopie archivních materiálů z archivu MStB NDR. Ale ani bližší šetření Státní bezpečností v tehdejší NDR nepřivedlo vyšetřovatele na stopu příslušníků libereckého gestapa.

V listopadu 1978 vydal mjr. Jaroslav Francek rozhodnutí o uložení vyšetřovacího spisu do archivu Ministerstva vnitra. [PG]

Nezvaný host. V dubnu 1969 realizoval tehdejší posluchač III. ročníku Filmové a televizní fakulty Akademie múzických umění v Praze Vlastimil Venclík své ateliérové cvičení s názvem *Nezvaný host*.

Děj filmu se odehrává v domácnosti dvou mladých manželů, jejíž idylickou atmosféru naruší v nočních hodinách nenadálý vpád primitivního vetřelce. Přes veškeré protesty se zde agresor usadí a začne mladým nájemníkům vnučovat své názory a životní styl. Dvojice klade zpočátku odpor, manžel se pokouší hledat pomoc u souseda, ke svému zděšení však zjistí, že on a patrně i všichni ostatní obyvatelé domu mají ve svém bytě stejný druh vetřelce. V zoufalé situaci začne na návod manželky pomýšlet na vraždu. Když je ale ve svém záměru vlastní neopatrností prozrazen, definitivně se

zlomí a ze strachu podlehne agresorovi, který ovládá jeho teritorium. Nožem, kterým chtěl muž spícího „nezvaného hosta“ zabít, ukrojí krajíc chleba a nového obyvatele bytu pohostí. Od této chvíle se stává jeho otrokem, vděčným za každou pochvalu. Proces smíření je pak navíc umocněn poznáním, že by mohlo být ještě hůř. „Host od sousedů“ je přece – jak se mohli manželé přesvědčit – mnohem neurvalejší...

Při výrobě kombinované kopie filmu v barrandovských laboratořích upozornili dva pracovníci výstupní kontroly po projekci 21. srpna 1970 nadřízené orgány na obsah a ideovou náplň filmu, který „v různých invektivách napadá a hanobí internacionální pomoc spojeneckých vojsk Varšavské smlouvy poskytnutou v srpnu 1968 ČSSR“. Správa vyšetřování StB film zabavila a 9. září 1970 zahájila vyšetřování pro trestný čin pobuřování. Satira byla v očích vyšetřovatelů alegorií srpnové okupace. Zjevná paralela mezi figurou nezvaného hosta a sovětského okupanta byla dokládána řadou scén a charakteristických rysů ústřední postavy. Tak například blíže nespecifikovaný vetřelec nemá sice přímo vojenský stejnokroj, avšak jeho oblečení – prošíváný vatovaný kabát s holínkami – musel nutně divákovi evokovat sovětského vojáka. Podobných atributů, „které přisuzují sovětským občanům nepřátelé socialismu a komunismu,“ bylo ale ve filmu nalezeno více: „nezvaný host“ se v bytě mladých manželů chová hrubě a nekulturně, na ruce má dvoje náramkové hodinky, hraje na foukací harmoniku, ve svém kufříku má uložený plný telefon, kterým pak podává hlášení...

Vyslechnuto bylo celkem devatenáct svědků z řad pedagogů FAMU, herců, kteří ve filmu hráli, a pracovníků filmových laboratoří. Kromě Vlastimila Venclíka, jako autora filmu, se v zorném poli StB objevili také odpovědní pedagogové FAMU: docent Karel Kachyňa, který jako hlavní pedagog ročníku schválil scénář filmu k natočení, a profesor Otakar Vávra, jenž měl vydat souhlas ke zhotovení jeho kombinované kopie. Kachyňa uvedl, že Venclík předložil původní námět filmu ještě jako posluchač II. ročníku před srpnem 1968 (již v roce 1967). Tehdy mu realizaci nedoporučil, neboť pro II. ročník byl příliš rozsáhlý. K natočení jej schválil až v první polovině roku 1969, kdy mu jej Venclík jako posluchač již III. ročníku předložil znovu, a to již v podrobně rozpracovaném scénáři s konkrétními slovními dialogy jednotlivých herců. V jeho práci neviděl z tohoto důvodu spojitost s 21. srpnem 1968, i když připustil, že autor mohl být událostmi ovlivněn. Proto mu také doporučil, aby se vyhnul jakýmkoliv aktualizacím, jež se vzhledem k tématu nabízely. Snímek pak Venclík natočil v dubnu 1969 jako tzv. školní pracovní kopii a v říjnu 1969 jej při postupových zkouškách posluchačů FAMU shlédla komise pedagogů. V ní zasedali i Karel Kachyňa a Otakar Vávra. Tato komise vzala podle výpovědi profesora Vávry na vědomí původní Venclíkův záměr vyprávět ve scénické situaci formou absurdní komiky příběh o lidské přizpůsobivosti. Z této pozice byl film ohodnocen kladně. Vávra, jak sám vypověděl, měl však ještě s některými členy komise vážné pochybnosti o jeho vhodnosti po ideové stránce. Proto se prý komise dohodla, že sice budou provedeny všechny dokončovací práce (tzn. ozvučení, hudba a výroba kombinované kopie), avšak film nebude promítán veřejně. Dne 15. dubna 1970 vydal Otakar Vávra souhlas ke zhotovení kombinované kopie ve Filmových laboratořích Barrandov. Učinil tak bez ohledu na rozhodnu-

tí druhé komise, kterou k filmu *Nezvaný host* svolal dne 2. dubna 1970 děkan FAMU docent Josef Ceremuga, a které znělo: Film vůbec nedokončovat.

Pro Vlastimila Venclíka měl jeho studentský film fatální následky. Z FAMU byl těsně před státnicemi v dubnu 1971 vyloučen. Během více než dvaceti let, kdy nemohl pracovat jako režisér, byl zaměstnán pět let ve zdravotnictví a teprve od druhé poloviny sedmdesátých let se mohl začít prosazovat jako dramatik, scénárista a příležitostný herec. FAMU absolvoval až v roce 1990 a jeho *Nezvaný host* se dočkal premiéry až 5. září 1991. V tomto roce se také Vlastimilu Venclíkovi dostalo řádné satisfakce. Jeho film totiž získal trojí ocenění, a to Hlavní cenu na 37. Filmovém festivalu v Oberhausenu, a Cenu za nejlepší krátký hraný film a Cenu diváka na 10. Mezinárodním festivalu v Uppsale.² [RK]

Nostalgický exministr. Když v květnu 1977 navštívil bývalý ministr vnitra Rudolf Barák náčelníka Správy SNB Hlavního města Prahy a Středočeského kraje genmjr. JUDr. Josefa Riply v jeho kanceláři, pocítil posléze hostitel potřebu informovat v krátké zprávě o této nečekané návštěvě svého nadřízeného – ministra vnitra Jaromíra Obzinu:

„Dne 11. května 1977 mě navštívil Rudolf Barák. Poznal jsem ho až po představení, protože velmi zestárl. Říkal, že o mně slyšel, že jsem na pražské správě (pravděpodobně se toto dozvěděl od dcery, která pracuje na prokuratuře) a že šel kolem a stávil se. Nic nechtěl, mám dojem, že šlo pouze o návštěvu, že mě znal. Hovořili jsme o mezinárodní situaci, o Číně, na kterou nadával (zná situaci velmi dobře), o komunistických stranách Francie, Itálie a Španělska, o kterých hovořil negativně, že dělají nepříjemnosti v mezinárodním hnutí a že ve vedení je zřejmě agentura. Kladně hovořil o soudruhovi Husákovvi, Kapkovi a Bil'akovi. Rovněž hovořil, že cítí, že bezpečnost to vede dobře a kladně se vyjadřoval i o soudruhu ministrovi Obzinovi. Mám dojem, že mluvil upřímně. Dále hovořil o 68. roku, o Pavlovi, o kterém mi říkal některé nepodstatné historky (sionismus apod.). Nic nechtěl a není mi jasné, proč přišel (zastavil se). Na závěr jsem ho zavedl do Síně tradic, kde po shlédnutí filmu plakal a na závěr říkal, že je správné, že udržujeme tradice Sboru. Po shlédnutí Síně tradic se rozloučil a odešel.“³

Alibismus nebo snaha podělit se o „dojmy“ z nevšedního setkání s „načalstvem“? Pro zajímavost je nutné ještě dodat, že krátce poté, v srpnu 1977, bylo skupinou hospodářské kriminality Obvodního oddělení VB Praha 7 zahájeno vyšetřování Rudolfa Baráka ve věci podezření z trestného činu rozkrádání majetku v socialistickém vlastnictví v podniku Technická ústředna spojů. Jmenovaný měl jako samostatný zásobovač způsobit této organizaci škodu ve výši 17 500,- Kčs tím, že prepisoval údaje na paragonech při nákupu zboží za hotové. [RK]

2 ABS, f. MV ČSR (nezpracovaný materiál). Fakta k případu čerpána ze souborného materiálu „Různé interpretace k StB případům z roku 1970.“

3 ABS, f. Správy SNB hl. m. Prahy a Středočeského kraje (nezpracovaný materiál).

Profylaktické opatření. S pojmem „profylaxe“ se dnes můžeme setkat především v oboru zdravotnictví, kde nese význam souboru lékařských opatření a postupů k předcházení vzniku onemocnění. Nicméně na tento termín je možné rovněž narazit i v archivních materiálech z „pozůstalosti“ Sboru národní bezpečnosti.

Že prevenci není radno zanedbávat, bylo známo i autorům zákona o SNB, ve kterém bylo státní mocí nakázáno plnit své poslání „*preventivní a výchovnou činností a uplatňováním prostředků státního donucení*“. Šlo o praxi používanou zejména kontrarozvědkou vůči osobám dopouštějících se činností, považovaných v daném období v jejích očích za protistátní, protisocialistické, reakční, opoziční či protispolečenské. Především ovšem za činnosti trestné, k jejichž „*zamezení*“ nebyl vždy nejefektivnější trestněprávní postih, například z důvodů nepřiměřenosti („*případy menší společenské nebezpečnosti*“) či nežádoucích reakcí a publicity, a proto byly mnohem hojněji používány postihy doslova nezákonné.

Z příručky „Metodické pokyny k provádění preventivní činnosti čs. kontrarozvědkou“ vydané I. náměstkem ministra vnitra v roce 1974 (resp. 1982), vyplývají metody jako – dezorientování protivníka a nepřímého odvrácení od nepřátelské činnosti, kompromitace osoby v jejím prostředí, zbavení prostředků pro provádění nepřátelské činnosti, vyvolávání vzájemné nedůvěry a oslabování sociálních vazeb, provokace, pohovory, výstraha prokurátora a další. Za těmito formulacemi se potom mohly skrývat další postihy – například vyloučení ze studia, zamezení zahraniční cesty, zabránění přijetí do pracovního poměru, rozpuštění zájmového sdružení a mnoho dalších, vykonávaných prostřednictvím státních institucí a organizací.

Těchto „*profylaktických opatření*“ bylo Státní bezpečností provedeno v letech 1969–1989 odhadem zhruba 100 000. [PN]

Síň bojových tradic. Ke komunistickému režimu neodmyslitelně patřily různé typy propagačních akcí, oslavujících úspěchy jednotlivců i celých pracovišť v budování socialismu. Spisový fond I. správy SNB obsahuje dokumenty, v nichž je zaznamenán návrh, schválení, příprava a konečné otevření „Síně bojových tradic“ v roce 1977, ve které měla být vyzdvihnuta poválečná činnost československé komunistické rozvědky.

Obsahová náplň „Síně bojových tradic“ měla ve svém souhrnu charakter státního tajemství (sic!), a z tohoto hlediska bylo organizováno i její využívání. Kromě stále expozice k historii rozvědky, byla „Síň“ užívána též k přísahám nově přijatých příslušníků, k předávání státních a stranických vyznamenání a k přijímání návštěv příslušníků sprátených rozvědek. Celý proces budování „Síně“ byl nejenže zdoluhavý (od prosince 1977 až do dubna 1982), ale jak ukazují dodatečné návrhy, funkcionáře z ideologické komise CÚV KSČ konečný výsledek neuspokojil. „Síň bojových tradic“ I. správy SNB se ničím neodlišovala od již existujících „Síní“ při Federálním ministerstvu vnitra a Pohraniční strážce. Z důvodu konspirace bylo vystavení části exponátů – únos Laušmana z Rakouska či školení Che Guevary v ČSSR – zamítnuto. Kompozice a ideová stránka „Síně bojových tradic“ ukazuje celkovou strnulost bezpečnostních složek ČSSR v poslední dekádě komunistického režimu. O „změně myšlení“ v dru-

hé polovině 80. let svědčí snad jen návrh komise vyměnit fotografii Gustáva Husáka s Leonidem Brežněvem za snímek Michaila Gorbačova. [PK]

Utajené pohřby. Komunistický režim nenáviděl své nepřátele opravdu hluboce, doslova „až za hrob“. Nestačilo mu dokonce, že mnozí z nich byli Bezpečností fyzicky zlikvidováni. Právě oni totiž představovali potenciální nebezpečí. Svědčí o tom „Tajný rozkaz ministra národní bezpečnosti“ Karola Bacílka č. 164/52 z 8. listopadu 1952, nazvaný „Pohřeb agentů a teroristů usmrčených v boji s bezpečnostními orgány“. Mrtvá těla byla původně předávána příbuzným, ovšem ve zmíněném rozkazu se konstatovalo, že ti pak vypravují honosné pohřby, které se stávají „manifestací reakce“, účastní se jich i lidé bez osobního vztahu k zemřelým, dávající tímto způsobem najevo svůj „nepřátelský postoj vůči lidově demokratickému zřízení“. Trnem v oku StB byly rovněž věnce a kytice na hrobech, kterými mohli příslušníci reakce „vyjádřit manifestaci svého souhlasu a sympatií s činem a záměrem pohřbeného.“

Bacílkův rozkaz tedy stanovil nový postup: Zastřelení „agenti nebo teroristé“ byli napříště ihned po soudní pitvě tajně převezeni do nejbližšího krematoria, kde byla mrtvola spálena bez jakékoliv účasti veřejnosti, včetně příbuzných. Urna s popelem se pohřbila na vězeňském hřbitově. Pokud nebylo možno převést tělo do krematoria, muselo být pohřbeno v jiné obci, než v místě posledního bydliště zastřeleného. Předseda tamního národního výboru dostal nařízeno, aby mrtvý byl pohřben ihned po provedení soudní pitvy, popřípadě po převozu do obce. Doba pohřbu pak byla úplně utajena a ani hrobník neznal jméno pohřbívaného. Hrob musel být zcela nerozpoznatelný – šlo buď o uložení do společného, nebo alespoň neoznačeného hrobu, rakev byla ihned po uložení zasypána a hrob byl srovnán se zemí tak, aby nebyl znatelný.

Za sedm dní od pohřbu bylo předsedovi místního národního výboru v místě posledního bydliště usmrčeného sděleno, že dotyčný „zemřel“, a je tedy nutno ho odhlásit z evidence obyvatelstva a ze zásobovací evidence. Předseda pak vyrozuměl nejbližší příbuzné s tím, že „zemřelý byl již pohřben a místo pohřbení nemůže být ze závažných bezpečnostních důvodů sděleno.“ To platilo i v případech, pokud byl dotyčný usmrčen v obci svého posledního bydliště – ani tehdy se příbuzní nedozvěděli, kde leží jeho hrob.

Finanční výlohy spojené s pohřbem (popřípadě zpopelněním) se hradily z prostředků Ministerstva národní bezpečnosti. Ovšem nenechme se mýlit – ministerstvo samozřejmě uplatnilo náhradu vzešlých výloh na příbuzných v pozůstalostním řízení. [SP]

Vlasatci. V září roku 1966 byla na celém území ČSSR provedena opatření proti rebelským projevům části mládeže, nazývané představiteli bezpečnostního aparátu jako „vlasatci“. Do akce VLASATCI byla pod direktivním řízením stranických orgánů a orgánů národních výborů všech stupňů zapojena i Veřejná bezpečnost. Ze souhrnné „Zprávy o průběhu a výsledcích akce“ vyplývá, že při přípravách opatření bylo evidováno a postiženo celkem 3976 jedinců, přičemž intenzivnější „výskyt a působení těchto

živlů“ se projevoval převážně ve větších průmyslových centrech, a jejich „činnost“ se soustřeďovala do některých zábavních středisek.

„*Vlasatci*“ byli spojováni hlavně s problematikou kriminality mládeže – výtržnictví, příživnictví, krádeže všeho druhu, v menší míře pak ublížení na zdraví, útoky na veřejného činitele apod. Přitom „pouze“ na 140 osob byla uvalena vazba, trestný čin byl spáchán v 551 případech, provinění v 552 případech a přestupek v 335 případech.

Během akce si asi 80 % mladíků nechalo upravit svůj zevnějšek, buď po pohovoru na útvaru VB nebo po nátlaku společenských organizací (NV, tehdejšího ČSM, popř. zaměstnavatele), 397 mladíků bylo ostříháno z rozhodnutí hygienika. V Ostravě dokonce příslušníci VB donutili herce Jiřího Cepka k ostříhání, i když dokazoval, že si delší vlasy nechal narůst speciálně pro filmovou roli. Jen 294 „*vlasatců*“ odmítlo dát si svůj účes „upravit“.

Zajímavé je, že podle „Zprávy o průběhu a výsledcích akce“ většina rodičů vzala opatření na vědomí a souhlasně je přijala. Téměř ze všech krajů bylo hlášeno několik případů, kdy rodiče přišli příslušníkům VB za úspěšný zásah dokonce poděkovat. Případy solidárnosti rodičů se vzhledem a účesem „*syna-vlasatce*“ byly podle „Zprávy“ zcela ojedinělé. Také ohlas obyvatelstva na opatření proti „*vlasatcům*“ byl vcelku příznivý, jak si libovali příslušníci. Současně ale bylo poukazováno na skutečnost, že se sice provádějí rozsáhlá opatření proti dlouhovlasým mladíkům, avšak televize současně vysílá programy se zpěváky, kteří svým zevnějškem výstřední účesy propagují (nejčastěji byli uváděni zpěváci Jaromír Majer a Václav Neckář). Ironií je, že zásadní pokyn náčelníka Hlavní správy VB kladl důraz na „diferencovaný přístup k řešení jednotlivých případů“ a na zachování všech zákonných norem při takovém viditelném omezování osobní svobody (sic!). [IK]

XXX. Mikulovské sympozium. Ve dnech 22.– 23. října 2008 se uskutečnilo XXX. Mikulovské sympozium tentokrát na téma „Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské“. Organizátory dvoudenního sympozia byly Moravský zemský archiv, Státní okresní archiv v Břeclavi se sídlem Mikulově, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně a Regionální muzeum v Mikulově. Jednání probíhalo v prostorách mikulovského zámku.

S hlavním referátem k jihomoravské hranici jako spojujícímu a rozdělovajícímu prvku a jejímu vývoji od doby římské, přes stěhování národů, Velkou Moravu až do současnosti vystoupil profesor Zdeněk Měřínský z Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity (MU). Následovaly jednotlivé koreferáty sdružené do bloků podle historických období. Po ukončení každého bloku probíhala diskuse k předneseným příspěvkům. Římskými fortifikacemi na jižní Moravě (zejména v lokalitách kolem Mušova) se zabýval Balázs Komoróczy z Archeologického ústavu AV ČR Brno. Navázal Petr Dresler (Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty MU Brno) s příspěvkem k roli Pohanska jako pevnosti na hranici Velkomoravské říše. Přemyslovskou pevnostní linií v Podyjí a jejím rakouským protějškem se zabýval Miroslav Plaček, rovněž z Ústavu archeologie a muzeologie.

Libor Jan z Historického ústavu Filozofické fakulty MU ve svém vystoupení k hranici na jižní a jihovýchodní Moravě zdůraznil mj. myšlenku, která rezonovala i v jiných vystoupeních, totiž že hrady neležely na jasné hraniční čáře, a zdůraznil význam klášterních fundací. Opevněné lokality (hrady, tvrze, hrádky a kostely) na Břeclavsku, ať již těsně při hranici nebo dále ve vnitrozemí v době od časného do pozdního středověku, shrnul ve svém vystoupení Emil Kordiovský. Blok příspěvků k období středověkému zakončil Jiří Kacetl z Jihomoravského muzea ve Znojmě pohledem na Znojmo jako nejsilnější středověkou hraniční pevnost jihu Moravy.

Odpoledne tvořil program blok referátů k období novověku a blok k tematice obrany samostatného Československa. Při zapojení českého státu do říše Habsburků byla akcentována především obrana moravských hranic proti tureckému nebezpečí, o níž si na základě jednání zemského sněmu v 16. století připravili příspěvek Jana Janišová (Katedra státu a práva Pedagogické fakulty Univerzity Palackého) a Dalibor Janiš (Historický ústav AV ČR). Jiří Lapáček (Státní okresní archiv Přerov) se zabýval jihovýchodní hranicí Moravy a obcí Strání. Dále byl přečten příspěvek Bohumíra Smutného z Moravského zemského archivu v Brně k inspekci opevnění měst na jižní Moravě roku 1788. Do období napoleonských válek posunul posluchače referát o zřizování zeměbrany na jižní Moravě roku 1808 Miroslava Svobody z pořadajícího Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově. K době vytyčování zemských hranic se pohledem na hraniční kameny – jako zajímavý a ohrožený heraldický pramen – vrátil Karel Müller ze Zemského archivu v Opavě.

V roce osmičkových výročí bylo záslužné, že na sympoziu měl své zastoupení i blok s tematikou obrany hranice na konci třicátých let 20. století. Pozornost všech přítomných jistě zaujal precizním popsáním organizace obrany jižní Moravy na podzim 1938 Pavel Šrámek ze Státního okresního archivu Zlín. O opevňování jižní Moravy v letech 1936–1938 hovořil Vladimír Fic z Moravského zemského archivu, přičemž zaujal i výkladem o budování objektů po připojení Rakouska k Německu v březnu 1938. Kromě toho byla přítomným představena publikace V. Fice *Opevňovací práce na jižní Moravě*, což je vlastně edice archivních materiálů. A na příkladu konkrétní lokality – Pohanska u Břeclavi – se československým pohraničním opevněním v letech 1936–1938 zabýval Zdeněk Farkas z Klubu historického vojenství v Brně.

Na pořadu druhého dne byly bloky věnované roku 1945 a ostraze československé státní hranice. Jaroslav Čech z Městské knihovny Břeclav seznámil přítomné s popisem událostí konce 2. světové války, jak byly zaznamenány v kronikách regionu Podluží, s důrazem na účast a oběti z řad civilního obyvatelstva. Druhým z dvojice referujících tohoto bloku byl Tomáš Dvořák (Historický ústav Filozofické fakulty MU), když s přehledem sobě vlastním podal plány na úpravy jihomoravské hranice po skončení 2. světové války.

Úvodním referujícím posledního bloku byl Martin Dubánek z Vojenského historického archivu, který na příkladu rajhradské 8. pevnostní brigády 1952–1955 pohovořil o poválečné reaktivaci „řopíků“ a pěchotních srubů z let 1936–1938. Střežení státní hranice Pohraniční stráží na jižní Moravě se zřetelem ke druhé polovině

60. let, resp. roku 1968, se pokusil přiblížit Pavel Vaněk z Archivu bezpečnostních složek v Kanicích u Brna. Okolnostem vyhoštění předválečného majitele vranovského velkostatku, polského občana Adama Stadnického po roce 1950 z Vranova nad Dyjí, bylo věnováno vystoupení Dalibora Hodečka. Závěr tohoto bloku tvořila projekce dokumentu České televize – novinář Luďěk Navara okomentoval některé případy pokusů o přechod hranice.

Na XXX. Mikulovském sympoziu tedy zazněly příspěvky historiků, archeologů, muzejních pracovníků a archivářů. Zpracováním řady příspěvků a přesahem území jižní Moravy bylo zřejmé, že toto sympozium nebylo pouze regionální záležitostí. O tom svědčí též zastoupení referujících a jeho již jubilejní – třicátý ročník. V tom, že byla sledována obrana hranice na jižní Moravě v širokém rozmezí časovém i tematickém, tkví inspirativnost tohoto setkání. Novým pohledům na vývoj hranice státu, její ochranu a obranu by měl napomoci i připravovaný sborník příspěvků. [PV]

Zpracovali:

Petra Gabrielová [PG], Radek Kučera [RK], Petr Kugler [PK],
Iva Kvapilová [IK], Marie Muzikantová [MM], Pavel Navrátil [PN],
Světlana Ptáčnicková [SP], Josef Vávra [JV], Pavel Vaněk [PV];
sestavil Radek Kučera